

Filosofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Katedra filosofie

Humova teze v konfrontaci s teorií Maxe Blacka a J. R. Searla

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Autor bakalářské práce: Martina Juříková

Vedoucí bakalářské práce: prof. Jan Štěpán

OLOMOUC 2008

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma: **Humova teze v konfrontaci s teorií Maxe Blacka a J. R. Searla** zpracovala samostatně pod vedením pana prof. Jana Štěpána a uvedla jsem veškerou použitou literaturu.

V Olomouci dne 25. Března 2008

.....

Martina Juříková

Děkuji panu prof. Janu Štěpánovi za odborné vedení mé bakalářské práce a za cenné rady, které pro mne byly velkým přínosem. Děkuji také svým pedagogům, jejichž práce pro mne byla inspirací a díky jejich vstřícnému přístupu jsem našla oblibu v etice, logice a analytické filosofii, zejména pak panu prof. Janu Štěpánovi, Mgr. Filipovi Tvrděmu a Mgr. Karlu Šebelovi.

Obsah

1. Úvod	2
2. Humova teze	4
2.1 Fakt, hodnota a faktuální vs. normativní	6
2.2 Naturalistické a nonnaturalistické metaetické teorie	8
2.3 Naturalistický omyl	10
2.4 Klasická teorie motivace	11
3. Možné přístupy k Humově tezi	15
3.1 John R. Searle: How to Derive „Ought“ From „Is“	17
3.1.1 James Thomson, Judith Thomson: How not to Derive „Ought“ from „Is“	21
3.1.2 Jones, Smith a možná i Searle	23
3.2 Max Black: The Gap Between „Is“ and „Should“	27
3.2.1 Fischer, Botvinnik a možná i Black	31
4. Závěr	36
Anotace	37
Citovaná literatura	39
Použitá literatura	40

1. Úvod

Humova teze je jedním z témat, ve kterém se propojuje novověká a současná filosofie. Hume, jako jeden z nejvýznamnějších novověkých filosofů je u nás znám zejména jako epistemolog. O jeho etice se v našem jazykovém prostředí hovoří jen málo. V případě „Humovy teze“ se setkáváme s jedinečným propojením zájmu zkoumání jak ze strany analytické filosofie, logiky a etiky, tak také ze strany lingvistiky a filosofie jazyka, která má v současné době ve filosofii silné postavení.

Náplní této práce není jen představení Humovy teze, ale především nastínění a možné objasnění problémů, které jsou v souvislosti s tímto tématem v současné době diskutovány. V neposlední řadě budou v této práci podrobně rozebrány i argumenty dvou významných odpůrců Humovy teze a to teorie Maxe Blacka a Johna R. Searla. Při snaze objasnit rozpor, který je v práci Huma, Blacka a Searla spatřován, bude také nutné v této práci vysvětlit základní termíny a teorie, které se k interpretaci Humovy teze váží.

Propojení zájmů zkoumání logiky a etiky je v anglo-americkém prostředí známo jako filosofická „disciplína“ zvaná metaetika, která propojuje a doplňuje právě etiku a logiku. V česky psané filosofické literatuře je toto téma zpracováno zejména knihou Logika a etika,¹ jinak je toto téma téměř neznámé. Ve své práci tedy budu primárně vycházet z výše jmenované knihy, která však poskytuje nezaujatý a široce obsáhlý přehled o problematice Humovy teze a metaetiky celkově.

Metaetika, jako termín zavedený do filosofie na základě akcentování logicko-analytického přístupu k etice a jazyku morálky, zkoumá význam a užití etických termínů a vzájemné užívání faktuálních a normativních výroků. Metaetika, která také zkoumá etické výroky z hlediska jejich logické výstavby, pak jedinečným způsobem může vypovídat o jejich důsledcích a vzájemných vztazích.

Tato práce tak, na základě pokusu o využití metaetické metody, zkoumá výroky etiky, preskriptivní a deskriptivní soudy a jejich možné či nemožné logické vyvozování. Konkrétně pak tato metoda bude aplikována na text Johna R. Searla,

¹ Kolář, Svoboda (1997)

Jamese a Judith Thomson a v neposlední řadě i Maxe Blacka. Vzhledem k tomu, že texty výše uvedených autorů nebyly prozatím přeloženy do češtiny, budou v této práci uváděny důležité argumenty jak v českém překladu, tak v anglickém originále. V českém jazyce se totiž dosud nepodařilo ustanovit adekvátní jazykový aparát, který by mohl odborné termíny anglického jazyka plně zastoupit. Proto se domnívám, že je třeba, uvádět argumenty výše zmíněných autorů v jejich originálním znění a nezavádět tak české ekvivalenty, které by mohly způsobit řadu nepřesností a nejasností.

Cílem této práce je uvést téma Humovy teze a představit tak diskuzi, kterou toto téma vyvolává a podpořit tak snahu o zpřístupnění metaetiky tak, jak to již učinil pan Kolář a pan Svoboda svou knihou Logika a etika.

2. Humova teze²

V anglicky psané literatuře je problematika, která je předmětem této práce, označována spojením „*is-ought problem*“ či „*is-ought question*“. V české filosofické literatuře se pro výstižnost překladu, této problematiky, užívá označení „*problém vztahu faktuálního a normativního*“. Hume jako první upozornil na problém odvozování normativních závěrů z faktuálních premis a z toho důvodu je také tato teze označována jako Humova³.

Základním textem, ze kterého se při zkoumání této teze vychází je následující pasáž z Humova spisu *A Treatise of Human Nature*⁴:

I cannot forbear adding to these reasonings an observation, which may, perhaps, be found of some importance. In every system of morality, which I have hitherto met with, I have always remark'd, that the author proceeds for some time in the ordinary way of reasoning, and establishes the being of a God, or makes observations concerning human affairs; when of a sudden I am surpriz'd to find, that instead of the usual copulations of propositions, *is*, and *is not*, I meet with no proposition that is not connected with an *ought*, or an *ought not*. This change is imperceptible; but is, however, of the last consequence. For as this *ought*, or *ought not*, expresses some new relation or affirmation, 'tis necessary that it shou'd be observ'd and explain'd; and at the same time that a reason shoud be given, for what seems altogether inconceivable, how this new relation can be a deduction from others, which are entirely different from it. But as authors do not commonly use this precaution, I shall presume to recommend it to the readers; and am persuaded, that this small attention wou'd subvert all the vulgar systems of morality, and

² Kolář, Svoboda (1997)

³ Někdy se místo označení „Humova teze“ užívá též „Humův zákon“ či „Humova gilotina“, poslední zmíněnou variantu užívá například i Max Black

⁴ Ačkoli nebyl tento spis přeložen do češtiny, užívá se také český název *Pojednání o lidské přirozenosti*

let us see, that the distinction of vice and virtue is not founded merely on the relations of objects, nor is perceiv'd by reason.⁵

Pro účely následujícího zkoumání použijme český překlad:

Z těchto úvah nemohu vynechat pozorování, které by mohlo nabýt důležitosti. V každém systému morálky, se kterým jsem se dosud setkal, jsem si vždy všiml, že autor postupuje nějaký čas běžnou cestou usuzování a ustavuje či dokazuje bytí Boha, nebo koná pozorování ohledně lidského bytí, když náhle jsem překvapen, že místo obvyklého spojování výroků pomocí je a není nenacházím jediný výrok, který by nebyl spojen pomocí má být a nemá být. Tato nepatrná změna má nicméně v konečném krajní důsledky. Tyto má být nebo nemá být vyjadřují nový vztah nebo tvrzení a je nezbytné, aby to bylo pozorováno a vysvětleno. A zároveň by mělo být zdůvodněno, co se zdá být dohromady nevysvětlitelné, jak tento vztah může být vyvozen z jiných, které jsou od něj zcela odlišné. Autoři ale nejsou běžně dost obezřetní, ale já jsem povinen čtenářům tuto opatrnost doporučit. Jsem přesvědčen, že i malá pozornost může rozvrátit všechny vulgární systémy morálky a dovolí nám tak vidět, že rozlišení mezi ctností a neřestí není založeno toliko na vztazích mezi objekty, ani to není chápáno rozumě.⁶

Pro následující práci je nutné, abychom z výše uvedeného textu formulovali základní myšlenku. Tato myšlenka může být vyjádřena několika způsoby, které se i mezi sebou mohou lišit a to svou relevancí z hlediska morálky či logiky:

1. *Žádný soud říkající, co má být, nemůže být odvozen pouze z premis, které říkají, co je.*⁷
2. *Žádný normativní soud nemůže být odvozen z čistě faktálních premis.*⁸

⁵ Hume (1969) s. 521

⁶ Hume (1969) s. 521 (překlad autora)

⁷ Svoboda, Kolář (1997)

⁸ Svoboda, Kolář (1997)

Než přistoupíme k samotnému zkoumání názorových postojů a konkrétně pak k teoriím Maxe Blacka a Johna R. Searla, je třeba nejprve objasnit některé termíny, pojmy a témata, které se v pozdější argumentaci budou objevovat⁹.

2.1 Fakt, hodnota a faktuální vs. normativní¹⁰

Fakt je běžně chápán jako stav věci ve světě, bez ohledu na to, jaká k tomuto faktu či světu zaujímáme stanoviska. Hodnota je oproti tomu význam či důležitost, která je věci připisována, ať už z obecného či subjektivního hlediska. Dá se také říci, že hodnotou je jazykový výraz, který vyjadřuje hodnocení či je sám hodnotovým soudem. Jiný pohled na fakta i hodnoty zaujímá metafyzika, epistemologie, filosofie jazyka i analytická filosofie. Pro další výklad však bude relevantní pohled analytické filosofie a logiky.

V rámci filosofie dochází k rozlišení fakt tvrdých a měkkých. Pokud hovoříme o tvrdých faktech, pak jde o konkrétní, od sebe jednoznačně rozlišitelné skutečnosti, považované za nezávislé na myšlení a jazyce. Měkká fakta mohou být dále dělena například na fakta institucionální či fakta mysli. O institucionálních faktech se hovoří v souvislosti s daností faktu v rámci „institucí“, jako společnost či jazyk, založených na určitých pravidlech. Za fakt mysli je označeno to, co je považováno za skutečné v rámci lidského myšlení. Měkká fakta jsou na rozdíl od fakt tvrdých nepřístupná pro empirické vědy.

Pro vymezení pojmu hodnota jsou všeobecně uznávaná 3 kritéria: 1) hodnoty související s lidskými zájmy a potřebami, 2) hodnoty související s rozhodováním, 3) hodnoty související s normami.

⁹ V následující části práce budou použita pro přehlednost jen témata a možná stanoviska, která jsou pro budoucí zkoumání a argumentaci nezbytná. Podrobnější členění a výklady například v Kolář, Svoboda (1997)

¹⁰ Kolář, Svoboda (1997) Fakta a hodnoty

Velký význam mají soudy hodnotové (jako zástupce těchto soudů můžeme uvést například spojení „být dobrý“), analytickou filosofií jsou tyto soudy dále děleny na absolutní (ve smyslu mravního užití soudu- „být dobrým člověkem“) a relativní (instrumentální užití- „být dobrý“ k nějakému účelu). Přešlé rozlišení slov, fakt- hodnota, je důležité pro distinkci faktuálního a normativního.

I když neexistuje jednoznačné určení, jak má být faktuální výrok formulován, protože pro jednotlivé přístupy jsou určující jiná kritéria, podle kterých se dá posuzovat, zda se jedná o faktuální či normativní soud, může jít například o tyto formulace:

- 1) výrazy tvořené pomocí spony „je“
- 2) deskriptivní vyjádření
- 3) faktuální tvrzení
- 4) oznamovací věty
- 5) soudy bez mravního obsahu

Stejně tak nemají jasně vymezený obsah ani soudy normativní, ale mohou být formulovány například takto:

- 1) výrazy tvořené pomocí spony „má být“
- 2) preskriptivní vyjádření
- 3) normativní soudy
- 4) rozkazovací věty
- 5) mravní soudy

Vzhledem k tomu, že není jasně dáno, v jaké konkrétní formulaci se jaký soud má vyjadřovat, vznikají obtíže při jasném schválení či odmítnutí Humovy teze. Jak později uvidíme, někteří odpůrci Humovy teze této nejednoznačnosti formulace normativního a faktuálního využívají při své argumentaci.

2.2 naturalistické a nonnaturalistické metaetické teorie¹¹

Metaetickou teorií rozumíme teorii, která se snaží objasnit význam mravních výroků a termínů. Dále se pokouší vymezit logický statut obecných mravních principů a následně odpovědět na otázku, zda je možné etické poznání a pokud ano, pak jakou bude mít toto poznání povahu. Metaetické teorie mohou být členěny různě, v této části práce bude uvedeno jen členění, které je vzhledem k budoucímu zkoumání nejvíce relevantní a to je členění na naturalistické a nonnaturalistické metaetické teorie.

Naturalismus obecně zastává názor, že vše je možné vysvětlit způsobem přirozeným, tedy za použití metod, které jsou charakteristické pro přírodní vědy. Pro podrobnější objasnění metaetické doktríny naturalismu je rozhodující přesvědčení, „že mravní soudy nejsou nijak principiálně odlišné od soudů, které popisují svět z pohledu empirických věd“¹² V rámci této teorie je při důkladném rozboru mravního soudu možno vyjádřit obsah soudu formulací, která není vlastní jazyku morálky, ale může být například součástí jazyka empirických věd.¹³ V naturalismu je tedy například běžná možnost redukce výrazu „*X je (mravně) dobré*“ na výraz „*X je F*“,¹⁴ kde F je nějaká vlastnost či souhrn vlastností např. „*být v souladu s potřebami lidské přirozenosti*“. Tento postoj také můžeme ztotožnit s přesvědčením, že mravní soudy lze logicky odvodit z premis, které nemají povahu mravních soudů, ale jsou tvrzením o empirických faktech.¹⁵

¹¹ Kolář, Svoboda (1997) Významné teorie analytické etiky

¹² Kolář, Svoboda (1997) s. 58-59

¹³ Označením *jazyk morálky a jazyk přírodních věd* chápeme jakousi specifickou součástí přirozeného, ve smyslu národního, jazyka. Tyto jazyky jsou tedy součástí přirozeného jazyka, jen se vyčleňují ke komunikaci o specifickém problému a užívají tak odborné termíny, které jsou typické pro příslušný obor.

¹⁴ Příklad převzat z Kolář, Svoboda (1997) s. 59

¹⁵ Tento názor, či přístup můžeme také označit jako deskriptivistický redukcionismus, protože závěry (soudy) mohou být podrobeny zkoumání, která mohou prokázat jejich pravdivost či nepravdivost. Mravní soud pak tedy může být podle této teorie pravdivý, nebo nepravdivý (popisující specifickou oblast skutečnosti, kde tento popis může být v souladu se skutečností, nebo nikoli).

Teorie, které stojí v opozici k naturalistickým a mnohdy deskriptivistickým teoriím, můžeme souhrnně označit jako teorie nonnaturalistické. Mezi oblastmi morálky a oblastmi, které zkoumají empirické vědy, je podle těchto teorií podstatný rozdíl. Neznamena to, že mezi těmito oblastmi neexistuje žádná možnost vazby, ale jazyk typický pro popsání jedné oblasti nelze plně použít pro správné a smyslupné popsání oblasti odlišné. Tento postoj bývá označen jako „teze o neredukovatelnosti mravních soudů na soudy empirické“ a v poněkud přenesené podobě, také jako „teze o neredukovatelnosti hodnotových soudů na soudy faktuelní“¹⁶.

Zvláštní postavení mezi metaetickými teoriemi, které zde členíme na naturalistické a nonnaturalistické, zaujímá doktrína etického realismu. Toto specifické postavení spočívá v tom, že etický realismus zastává, podobně jako naturalismus názor, že morální soudy mohou být objektivně pravdivé či nepravdivé.¹⁷ Avšak podobně jako nonnaturalistické teorie i etický realismus nepřipouští možnost redukce mravních soudů na soudy empirické.

Pro lepší pochopení využijme následujícího příkladu¹⁸ „*X je (mravně) dobré*“ může být pravdivým tvrzením, pokud skutečně existuje jistý objektivní etický fakt, totiž, že „*X je dobré*“. Tento etický realismus je tedy analogický realismu ve vědě, který tvrdí, že výrok je pravdivý, pokud v objektivní realitě existuje fakt, kterému tento výrok odpovídá, jedná se tedy o korespondenční teorii pravdivosti. Oproti naturalismu však etický realismus neumísťuje etická fakta do empiricky přístupného světa, ale do světa abstraktního. Kromě fyzikální reality (smyslově přístupné) tedy existuje, podle etického realismu, i morální realita, jež je dána souhrnem morálních faktů, což jsou abstraktní a věčné pravdy o tom, co je dobré, špatné, krásné atd. Mravní soud je tedy pravdivý, pokud vyjadřuje nějaký morální fakt, který existuje nezávisle na tomto soudu v říši morálního faktu. Otázkou samozřejmě zůstává, zda

¹⁶ Kolář, Svoboda (1997) s. 59

¹⁷ Mravní soudy tedy mohou být zkoumány i z hlediska, zda jsou v souladu nebo v rozporu se skutečností

¹⁸ Příklad převzat z Kolář, Svoboda (1997) s. 60

lze odhalit pravdivost či nepravdivost těchto soudů a jaký je vztah mezi pravdivými morálními soudy a morálními fakty.¹⁹

2.3 Naturalistický omyl²⁰

Naturalistický omyl (naturalistic fallacy) bývá do češtiny někdy překládán také jako naturalistický chybný závěr. Pod tímto označením se ukrývá *argument otevřené otázky*, kterým George Edward Moore kritizuje naturalisticky orientované etické (a také metaetické) teorie.

Hlavní problém, podle Moora, naturalisticky orientovaných etických teorií spočívá v popření etiky jako autonomní filosofické disciplíny a následnému zařazení etiky mezi přírodní vědy a to v důsledku uznání možnosti naturalistické redukce. Podle Moora tedy k naturalistickému omylu dochází, pokud se zkoumání toho, co je „dobro(st)“ změní, či přejde, ve zkoumání „co je to, být dobrým“. Konkrétně k tomuto omylu dochází tehdy, pokud se snažíme nalézt vlastnost, nebo soubor vlastností, která by domněle příslušela všem (mravně) dobrým věcem. Po nalezení této vlastnosti, či souboru vlastností, např. *být příjemný, užitečný, či prospěšný*, tedy dochází k nahrazení specificky mravního termínu (dobrost) termínem zkoumatelným i z pozice přírodních věd. Moorovou otázkou tedy je, zda je možné aplikovat naturalistickou redukci smyslu termínu *dobry* na nějakou vlastnost, jejíž zkoumání náleží do oboru přírodních věd. Pointou Moorovy argumentace (*argumentu otevřené otázky*) je, že naturalistická redukce není přijatelná a udržitelná v aplikaci na termíny náležející etice.

Pro pořádek uvedme argument otevřené otázky tak, jak je představen v knize *Logika a etika*.²¹

¹⁹ Další rozvedení tohoto tématu např. v Kolář, Svoboda (1997) *Jazyk morálky a preskriptivní jazyk*

²⁰ Kolář, Svoboda (1997) *Naturalistický omyl*

²¹ Kolář, Svoboda (1997)

Vždy, když říkáme, že *A je dobré*, myslíme tím, že *A je F*. (F může být jakákoli přírodní vlastnost.)

Na základě této premisy formulujme následující otázky:

- 1) Je to, co je F, dobré?
- 2) Je to, co je F, F?

Pokud si za vlastnost F doplníme například vlastnost být příjemný, otázky budou vypadat takto:

- 1') Je to, co je příjemné, dobré?
- 2') Je to, co je příjemné, příjemné?

Po dosazení „přírodní“ vlastnosti na místo „morálního“ termínu *být dobrý* dojde k formálnímu ztotožnění smyslu termínu *být dobrý* se smyslem termínu *F* a tím otázka 2') pozbude smysluplnosti. Proto otázka 1) nemůže být považována za ztotožnitelnou či dokonce za totožnou s otázkou 2).

2.4 Klasická teorie motivace²²

Posledním tématem, kterému se budu věnovat před tím, než přikročím k samotnému zkoumání teorií Maxe Blacka a Johna R. Searla, je Humova klasická teorie motivace²³. Tento krok činím z toho důvodu, že odpůrci Humovy teze své argumenty často staví do vztahu s přesvědčeními a touhami. Argumentující nemusí tyto termíny používat v souvislosti s klasickou teorií motivace, ale vzhledem k tomu, že tato teorie motivace souvisí s filosofií Davida Huma a Humova teze přirozeně také, myslím si, že je na místě objasnit i tuto problematiku.

²² Část kapitoly 2.4 byla před použitím v této práci užita, ale nepublikována, v rámci mé seminární práce na téma Humova spisu Zkoumání o zásadách mravnosti pro účely předmětu Od Kanta po Fregu v roce 2008.

²³ Kolář, Svoboda (1997) Humova teze

Podle Davida Huma existují dva základní druhy lidských psychických stavů: *přesvědčení* a *touhy* (v kontextu analytické filosofie, stejně jako moderní logiky tyto dva druhy stavů odpovídají dvěma druhům propozičních postojů), přesvědčení utvářejí naši představu o tom, jaký svět *je* či *není* a tato přesvědčení buď odpovídají skutečnosti nebo ne, jsou tedy pravdivá nebo nepravdivá. Touhy naopak vyjadřují naše přání jaký svět *má být* či *nemá být*. Zatímco přesvědčení mohou být předmětem racionální diskuze, touhy nejsou rozumově analyzovatelné. Nemůžeme dokázat jejich pravdivost či nepravdivost.

Podle této teorie motivace jsou lidé k jednání motivováni touhami a nikoli přesvědčením. Zdánlivě jednoduché a bezproblémové rozdělení s sebou však nese mnoho otázek. Pokud jsme k jednání motivováni touhami, které však nejsou racionálně odůvodnitelné a zároveň chceme, aby byla možná racionální diskuze o etických otázkách, musíme se ptát, co bude vyjádřením morálních soudů? Touhy či přesvědčení?

Podle Humovy teorie motivace, pokud morální soudy vyjadřují naše přesvědčení, pak jsou sice morální soudy racionálně uchopitelné, ale vzhledem k tomu, že jednání je motivováno touhou, tak morální soudy nemohou mít dopad na jednání. Naopak, pokud budou naše etické soudy vyjadřovat spíše touhy, pak budou moci mít vliv či vazbu na jednání, ale budou racionálně nezdůvodnitelná. Zdá se tedy, že racionální zdůvodnění etických soudů a jejich možný dopad na skutečnost či ovlivnění jednání je logicky neslučitelné, alespoň podle rozdělení v rámci klasické teorie motivace.

Abychom alespoň částečně konfrontovali tuto teorii motivace s jiným Humovým textem, než je *A Treatise of Human Nature*, využijme k tomu jediný Humův spis, zabývající se etikou, který byl přeložen do češtiny. Je jím *Zkoumání o základech mravnosti*.²⁴ Vzhledem k tomu, že v době, kdy byl tento spis přeložen,²⁵ tedy v 19. století, nebyla ustálena filosofická terminologie, která by nám v tomto případě byla k užitku, mohu se jen domnívat, že Hume ve výše zmíněném spisu

²⁴ David Hume (1889)

²⁵ K pozdějšímu, modernímu překladu spisu *Zkoumání o zásadách mravnosti* do češtiny nedošlo.

opravdu kombinuje ty dvě možnosti, které podle logické analýzy nejdou sloučit. Vzhledem k tomu, že na více místech Hume říká, že rozum a cit se spolupodílí na etickém hodnocení a že jen v důsledku tohoto spolupůsobení je možné vytvářet si názor o činu a následně vtisknout nějaké stanovisko pro další jednání. A proto se v etických soudech mohou setkávat přesvědčení i touhy. Tak se tedy cit a rozum podílejí na etických soudech - rozum zvažuje záměr, ale vědomí záměru, či stavu věci by samo nestačilo k jakémukoli jednání, proto tedy spolupůsobí cit, aby mohlo dojít k rozhodnutí, tedy k volbě prostředků pro jednání.

„Než ač rozum se všemi pomůckami, je-li dokonale vytříben, dostačuje ku poučení o záhubném neb prospěšném záměru vlastností a skutků, nedostačuje nijak samotem ke způsobení jakékoli mravní pohany neb pochvaly. Prospěšnost jest toliko míření za určitým cílem a kdyby cíl nám byl naprosto lhostejným, cítili bychom touž lhostejnost k prostředkům. Jest tudíž třeba, aby se tu projevil cit nějaký, máme-li rozhodnouti se pro záměry prospěšné oproti zhoubným. Tu poučuje nás tedy rozum o rozmanitých záměrech skutků a lidskost rozhoduje se pro ty, jež jsou prospěšné a blahodějně.“²⁶

Závěrem bych chtěla poznamenat, že si nemyslím, že etický soud nesmí být sloučením přesvědčení a touhy a že pokud toto sloučení měl Hume na mysli, tak to rozhodně neohrožuje věrohodnost Humovy teze v logicko-etických diskuzích. Myslím si, že je možno se logickou analýzou dobrat k tomu, že sloučení přesvědčení a touhy může vytvářet etické soudy.²⁷ Nemyslím si však, že stejné sloučení může nastat i u faktuálních a normativních výroků, respektive k logickému vyvození normativních závěrů z faktuálních premis. Pokud by však sloučení přesvědčení a touhy mělo být opodstatněním pro vyvození normativních závěrů z faktuálních premis, tak jak to někteří odpůrci Humovi teze podávají, musela bych upozornit, že přesvědčení i touhy jsou „propoziční postoje“ a nejedná se proto o stejnou úroveň jako u premis a závěrů. Pokud by totiž bylo možno vyvodit normativní závěry

²⁶ David Hume (1889) s. 125-126

²⁷ Přesto však v této práci k tomuto kroku nepřistoupím.

z faktuálních premis, opřením se o nedostatky klasické teorie motivace, znamenalo by to vyvození touhy z přesvědčení²⁸ a nyní si myslím, že je jasné vidět, že takový krok Hume nikde nepodstupuje a není v souladu s klasickou teorií motivace ani s Humovou etikou obecně.

²⁸ I když je tento příklad poněkud neformální, doufám, že je zřejmé, že aplikovat pravidla pro vyvozování normativních závěrů z faktuálních premis jen na základě logického sloučení dvou propozičních postojů by bylo, dle mého názoru, neopodstatněné.

3. Možné přístupy k Humově tezi²⁹

Pokud budeme vycházet z předpokladu, že lze Humovu tezi vyjádřit následujícím způsobem: *nelze odvodit to co „má být“ z toho co „je“*, či jinak, že *z faktuálních premis nelze odvodit normativní závěr*, nabízí se dva možné kontradiktorní přístupy. 1) tuto tezi přijmout a souhlasit s ní; 2) tuto tezi odmítnout a popřípadě nabídnout argumenty, proč tato teze není pravdivá.

Zastáncům Humovy teze v této práci nebudeme věnovat dostatečnou pozornost, uveďme jen, že jsou jimi například H. Poincaré, A. Prior či K. Popper.

Odpůrci Humovy teze nejsou jednotni v důvodu, proč tuto tezi odmítnout, pro přehlednost si je proto rozdělíme do tří skupin, podle důvodu, jaký pro odmítnutí této teze mají.

Pro první skupinu odpůrců je charakteristický názor, podle kterého není mezi soudy faktuálními a normativními žádný zásadní rozdíl. Problém neodvoditelnosti normativního závěru z faktuálních premis tedy podle nich neexistuje.

Představitelé druhé skupiny odpůrců Humovy teze sice uznávají rozdíl mezi faktuálním a normativním, ale domnívají se, že lze možnost odvození doložit na nějakém konkrétním příkladu.

Třetí skupina odpůrců odmítá hlavně logický aspekt Humovy teze. Zastávají názor, že proces odvození normativního závěru z faktuálních premis by neměl být chápán jako proces logického odvození. Dle jejich názoru by toto odvození mělo být chápáno volněji, například jako intuitivně přesvědčivé odůvodnění normativního závěru z faktuálních premis. Argumenty těchto odpůrců Humovy teze se často opírají o běžnou mezilidskou komunikaci a i když mohou takové argumenty působit věrohodně, jsou při podrobení důsledné analýze odhaleny jako problematické. Vzhledem k tomu, že jsou argumenty odpůrců formulovány v přirozeném jazyce, dochází k problematickému zachycení těchto argumentů v rámci logických systémů. Na argumenty na obou stranách se tak klade požadavek logické korektnosti a z toho důvodu je nutné přijmout možnost principiálního podřízení argumentů případnému

²⁹ Kolář, Svoboda (1997) Humova teze

přezkoumání. I když je nám tento požadavek logické korektnosti znám, většina odpůrců jej nerespektuje a mnohdy, i když nedojde k jeho splnění, prezentují své postoje tak, jako by tento požadavek splněn byl.

Pro následující práci je nezbytně nutné jasně ustanovit pravidla, která by měla být dodržena a to jak ze strany odpůrců, tak i zastánců Humovy teze. Vzhledem k tomu, že v případě této práce nebude možné, aby ke konfrontaci přistoupili autoři textů, které budu rozebírat, poukážu pouze na to, zda jsou podmínky, které stanovíme, ze strany autorů splněny a má vlastní argumentace se bude řídit těmito pravidly.

Argumentujícím musí být navíc přijato, že zvažované odvození normativních závěrů z faktuálních premis je logickým odvozením. Zároveň musí být uznáno, že soudy, které jsou v tomto případě označeny jako normativní, mohou vystupovat v rámci logických vztahů.³⁰

Pro korektnost celého procesu, ve kterém bychom se pokoušeli o vyvrácení či potvrzení Humovy teze, je důležité zodpovědět následující tři hlavní otázky.³¹

- 1) Jsou všechny premisy opravdu faktuální?
- 2) Je závěr opravdu normativní?
- 3) Jde skutečně o logicky správný úsudek?

V tuto chvíli se domnívám, že jsem představila všechna témata, o která se v případě vyvrácení či potvrzení Humovy teze může opřít má argumentace. V následujících částech této práce tedy přistoupím k analýze argumentů dvou významných odpůrců Humovy teze: Johna R. Searla a Maxe Blacka.

³⁰ Pokud by tato podmínka nebyla splněna, je nemožné odvodit normativní závěry, ale nejen z faktuálních premis, ale celkově nelze vyvodit normativní závěry logickým vyvozováním v rámci celé etiky a tak by etika pozbyla možnosti logické argumentace.

³¹ Formulace otázek převzata z Kolář, Svoboda (1997) s. 162

3.1 John R. Searle: How to Derive „Ought“ From „Is“³²

Text Johna R. Searla, jehož název můžeme přeložit *Jak odvodit to co „má být“ z toho co „je“*,³³ patří mezi nejznámější a nejvíce vlivné texty odmítající Humovu tezi a snažící se vyvrátit nemožnost vyvození normativních závěrů z faktálních premis. V této části práce si podrobně rozebereme Searlův text a posléze se pokusím vyvrátit některé jeho argumenty.

Na začátku své práce Searle uvádí, že Humova teze se dá vyjádřit v moderním jazyce jako tvrzení, které říká, že *žádné deskriptivní sdělení nemůže mít za následek hodnotící soudy, bez přidání alespoň jedné hodnotící premisy*.³⁴ Popřením této teze by byl spáchán naturalistický omyl.³⁵ Searle se ve svém textu snaží předložit protipříklad k Humově tezi. Tvrdí, že si je vědom toho, že jeden protipříklad nemůže vyvrátit celou teorii, ale pokud bude tento protipříklad platný, pak bude mít za následek zájem o hlubší prozkoumání teorie a poukáže tak na problémy, jejichž objasnění může vést ke zpochybnění celé teorie. Searlův protiargument se skládá z následující řady sdělení:

- 1) Jones pronesl slova „tímto ti slibuji, Smithe, že ti zaplatím pět dolarů“.³⁶
- 2) Jones slíbil zaplatit Smithovi pět dolarů.³⁷
- 3) Jones se ujal závazku zaplatit Smithovi pět dolarů.³⁸
- 4) Jones je zavázán zaplatit Smithovi pět dolarů.³⁹

³² John R. Searle (1964)

³³ Překlad autora

³⁴ No set of descriptive statements can entail an evaluative statement without the addition of at least one evaluative premise. To believe otherwise is to commit what has been called the naturalistic fallacy. Searle (1964) s. 43

³⁵ Popřením Humovy teze by byl podle Searla spáchán naturalistický omyl, ale jen z pohledu zastánců Humovy teze, ne Searla

³⁶ Jones uttered the words „I hereby promise to pay you, Smith, five dollars.“ Searle (1964) s. 44

³⁷ Jones promised to pay Smith five dollars. Searle (1964) s. 44

³⁸ Jones placed himself under (undertook) an obligation to pay Smith five dollars. Searle (1964) s. 44

5) Jones má zaplatit Smithovi pět dolarů.⁴⁰

Searle dále uvádí, že si myslí, že ne vždy je vztah mezi soudem a jeho následkem možno považovat za logické vyplývání.⁴¹ A že ne vždy musí logické vyplývání zahrnovat morální soudy. Obhajobu svého protipříkladu staví na otázce, jak spolu souvisí výrok 1) a 2). Tvrdí, že výrok, uvedený v uvozovkách, v tomto případě část výroku 1) vyjadřuje vyslovení slibu a z toho důvodu je možné z něj odvodit výrok 2). Searle se však nespokojí s tímto odvozením a do své argumentace vkládá další premisu, označme ji 1a) která ve zkratce říká

1a) za určitých okolností C, kdokoli pronese větu „tímto ti slibuji, Smith, že ti zaplatím pět dolarů“ slibuje zaplatit Smithovi pět dolarů.⁴²

Tato extra premisa v sobě, podle Searla, nese další okolnosti, za kterých byl slib pronesen a to dokonce i takové, jakože jsou si oba mluvčí plně vědomi slibu, který byl složen, ani jeden z nich nebyl pod vlivem drogy či hypnózy a podobně. K této extra premise připojuje Searle další, označme ji jako 1b)

1b) okolnosti (podmínky) C platí⁴³

Na základě těchto dvou extra premis vyvozuje výrok 2) tímto způsobem:

jestliže C pak (jestliže U pak P)⁴⁴

$C \rightarrow (U \rightarrow P)$

³⁹ Jones is under an obligation to pay Smith five dollars. Searle (1964) s. 44

⁴⁰ Jones ought to pay Smith five dollars. Searle (1964) s. 44

⁴¹ Vzhledem k podmínkám uvedeným v kapitole 3 bych se dále zkoumání tohoto textu neměla zabývat, ale i když Searle tvrdí, že ne vždy musí jít o logický důsledek, dále v textu s tímto termínem pracuje a svůj argument považuje za vyvrácení Humovy teze a z toho důvodu budu s tímto textem dále pracovat.

⁴² Under certain conditions C anyone who utters the words (sentence) „I hereby promise to pay you, Smith, five dollars“ promises to pay Smith five dollars. Searle (1964) s. 44

⁴³ Conditions C obtain. Searle (1964) s. 45

⁴⁴ C (conditions- podmínky), U (utterance- promluva), P (promise- slib) Searle (1964) s. 45

Vztah mezi výroky 2) a 3) je podle Searla dán přirozeně významem slova slib, protože pokud někdo vyřkne slib, podle Searla se tím zavazuje přijmout závazek, který byl předmětem slibu. Pokud by však někdo namítal, že toto vyvození není možné, má Searle k dispozici další premisu, kterou můžeme označit jako 2a)

2a) Každý slib je přijetím závazku splnit to, co bylo slíbeno⁴⁵

Podle Searla jsou tedy výroky 2) a 3) tautologické. Stejně tak pokládá za tautologické i výroky 3) a 4) Tentokrát je tato tautologie opřena o možnou extra premisu 3a) a navíc o další extra premisu 3b)

3a) Za stejných podmínek (*ceteris paribus*)⁴⁶

3b) Všichni ti, kdo se ujali závazku, za stejných podmínek, přijali závazek⁴⁷

Když si tedy Searle stanovil dostatek extra premis, které však dle jeho slov nejsou pro korektní logické vyvození nutné, vyvodí výrok 4 tímto způsobem:

jestliže E pak(jestliže PUO pak UO)⁴⁸

$E \rightarrow (PUO \rightarrow UO)$

Posledním krokem je vyvození závěru 5) z výroku 4). Searle opět ukazuje, že výroky 4) a 5) jsou tautologické, protože pokud je někdo zavázán něco udělat, pak to má udělat. Zde se Searle neopírá jen o podmínku *za stejných okolností*, jako tomu bylo dříve, ale právě nutným využitím této podmínky předchází případu, kdy by mohlo něco, např. apriorní závazek, převyšovat závazek slibu. Pokud je tedy člověk zavázán něco udělat, tak jak to vyplynulo z jeho slibu, má to udělat. Přesto

⁴⁵ All promises are acts of placed oneself under (undertaking) an obligation to do thing promised
Searle (1964) s. 46

⁴⁶ Other things are equal Searle (1964) s. 46

⁴⁷ All those who place themselves under an obligation are, other things being equal, under obligation
Searle (1964) s. 46

⁴⁸ E (other things are equal- za stejných podmínek), PUO (place under obligation- přijetí závazku), UO (under obligation- povinnost) Searle (1964) s. 46

dokončíme celé vyvození tak, jak to činí Searle ve svém textu, tedy s využitím premisy 4a)

4a) Za stejných podmínek⁴⁹

Poté, co je využito premisy 4a) je vyvozen závěr 5) stejným způsobem jako výrok 4)

jestliže E pak (jestliže UO pak O)⁵⁰

$E \rightarrow (UO \rightarrow O)$

Searle dále uvádí, že logické vyvození, které provedl, překonalo, dle jeho názoru, propast mezi „je“ a „má být“ a to z důvodu, že toto „má být“, které vyvodil, není možné vnímat jako hypotetické „má být“, které by podléhalo různým přáním a pocitům, ale šlo o kategorické „má být“. Toto vyvození na základě kategorického „má být“ je podle Searlovy argumentace opřeno o vyvození „ought“ z „is“ na výše uvedeném příkladu⁵¹ a to pouze a právě na předloženém příkladu promluvy třetí osoby. Argumentuje tím, že nevyvozoval co „mám udělat“ na toho co „jsem řekl“, ale že vyvodil co „má udělat“ (on) z toho, že (on) pronesl slova „já tímto slibuji“. ⁵² Na základě specifického vyvození 2) z 1), což je podle Searla jedinečným vyvozením v rámci anglického jazyka, díky jedinečnému vnímání a chápání jisté fráze vyslovené v anglickém jazyce, je nutné v dalších krocích zapojit do argumentace výše zmíněné extra premisy, které po „empirické“ a „logické“ stránce zabrání pochybnostem, které by mohly vzniknout, pokud by své vyvození zakládal jen na tautologickém chápání významu vět 2),3),4) a konečně závěru 5).

V další části textu *How to Derive „Ought“ From „Is“* autor odpovídá na hypotetické námitky vůči svému způsobu odvození „ought“ z „is“.

⁴⁹ Other things are equal Searle (1964) s. 46

⁵⁰ E (other things are equal- za stejných podmínek), UO (under obligation- povinnost, závazek), O (ought- má být) Searle (1964) s. 47

⁵¹ Premisy- závěr 1)- 5) uvedené na stranách 16 a 17 této práce

⁵² We are not concluding „I ought“ from „I said: I promise“, but „he ought“ from „he said: I promise“. Searle (1964) s. 48

První námitka podle Searla může být založena jedině na očekávání skryté přítomnosti hodnotící premisy, která by mu umožnila vyvodit hodnotící závěr ze zdánlivě faktálních premis. V druhé hypotetické námitce připouští, že všechny sliby jsou jisté morální závazky - na tom by tedy mohla být postavena možná námitka, že vyvozuje mravní závěr z premis, které však mají mravní obsah.⁵³ Tyto hypotetické námitky a jejich možná řešení podrobíme zkoumání až v následujících částech této práce.

3.1.1 James Thomson, Judith Thomson: How not to Derive „Ought“ from „Is“

Vzhledem k tomu, že v rámci časopisu *Philosophical Review*, byl otištěn příspěvek k diskuzi nad Searlovým textem, který jsem výše uvedla, rozhodla jsem se zapojit do své práce i tento text, aby bylo zřejmé, že Searlův názor a jeho argumenty, nejsou, a to ani v rámci anglicky psané filosofické literatury, přijímány všeobecně bez výhrad.

Text *How not to Derive „Ought“ from „Is“*⁵⁴ se ve své námitce zaměřuje na kroky mezi soudy 3)-4) a 4)-5). K Searlově vyvození přistupují způsobem, který Searle sám používá, což je velmi odvážné, protože se tak snaží lingvistovi vyvrátit jeho argumenty prostřednictvím významu slov. Thomsonovi poukazují na fakt, že pokud by nebyly přidány extra premisy „za stejných podmínek“,⁵⁵ nebyl by žádný důvod uznat, že by závěr této řady výroků musel být uvozen slovem „ought“. Poukazují na fakt, že samy premisy neříkají, že *Jones má zaplatit pět dolarů*, ba dokonce pro rozhodnutí zaplatit, i nezaplatit, platí v tomto logickém vyvození stejné podmínky. Obě možnosti se tak stávají stejně pravděpodobnými a co je hlavní, vyvoditelnými. Samotná námitka proti Searlově textu se tak zabývá způsobem,

⁵³ Zda jsou Searlovy hypotetické námitky smysluplné, či jen uvedené, aby mohl svou teorii obhájit dalšími možnými i nemožnými způsoby, necháme pro tuto chvíli stranou a vrátíme se k nim později.

⁵⁴ Jak nelze odvodit „má být“ z „je“ (překlad autora)

⁵⁵ 3a), 4a) v Searlově argumentaci

jakým Searle používá onu extra premisu „za stejných podmínek“ a jak, i když tvrdí, že jí užívá stejným způsobem ve všech bodech argumentace, mění způsob interpretace této extra premisy.

Pokud je extra premisa 4a) vložena do argumentace proto, aby vyvození závěru pozbylo otázek, zda je nějaký rozumný důvod, aby 5) vyvozeno nebylo, nemá podle namítajících v argumentaci tato premisa co pohledávat. Searle uvádí, že extra premisa 4a) je do argumentace zařazena z toho důvodu, aby byly vyloučeny možnosti o jiném rozhodnutí, než jaké vede k závěru 5). Thomsonovi proto tvrdí, že tyto premisy byly do argumentace zařazeny jen proto, aby na jednom konkrétním příkladu Searle ukázal, že dokáže vyvodit „ought“ z „is“. Tyto extra premisy, hlavně 4a) totiž zamezují jinému závěru, než je, že „Jones má zaplatit pět dolarů“. Thomsonovi uvádějí, že místo extra premisy „za stejných podmínek“ by vyvození závěru 5) z premisy 4) mělo být doplněno o podmínku „Není žádný důvod pokládat za chybné, že Jones má zaplatit“.⁵⁶ Pokud by však extra premisa 4a) byla nahrazena takto formulovanou podmínkou, pak by vyvození závěru 5) nebylo vyvrácením Humovy teze, protože by všechny premisy nebyly faktuelní. Thomsonovi totiž takovouto podmínku pokládají za hodnotící a ne faktuelní. Svou argumentaci ovšem tímto nekončí.

Autoři textu se vrací k Searlově vyvozování a podotýkají, že se domnívají, že se Searle pokusil upravit pozorování,⁵⁷ pro své vlastní účely, aby závěr mohl být označen za pravdivý. Thomsonovi však docházejí k závěru, že v konečném důsledku mu toto upravení neposloužilo. Dále se domnívají, že Searle sice využil vět, které by mohly být nahrazeny jakýmikoli větami, ale přesto by to neznamenal, že spojením jedné a druhé věty musíme nutně vyvodit větu třetí.

Pokládají také za nezbytné upozornit, že se Searl opírá o pravidla, která sám vytvořil. Tvrdí, že když někdo ustanoví pravidlo, že něco slíbit zároveň znamená

⁵⁶ „There is no conclusive reason to think it false to say that Jones ought to pay“ Thomson, Thomson (1964) s. 513- 514

⁵⁷ Spíše využití věty „other things are equal“

bezpodmínečně přijmout závazek tuto slíbenou věc splnit, neznamená to ještě, že toto pravidlo bude bez výjimky dodrženo.

Můžeme se jen domnívat, kdo z účastníků tohoto sporu si více hraje se slovy a jejich významem. Nemůžeme však popřít, že Thomsonovi upozornili na nejasnosti v logickém odvozování pana Johna R. Searla.

3.1.2 Jones, Smith a možná i Searle

Nyní bych ráda přistoupila k celkovému zhodnocení Searlova protipříkladu vůči Humově tezi a poukázala tak na sporná místa v jeho teorii, která by mohla učinit Searlův argument nepřipustným, jako vyvrácení Humovy teze.

Searlův argument, nejen proti Humově tezi, ale celkově proti nemožnosti vyvození „ought“ z „is“, je dle mého názoru založen na využití argumentace skrze pojetí institucionálního faktu. Přístupme však k jeho argumentu od samotného počátku, tedy od vnímání premis, čistě jako faktuálních, přes rozebrání extra premis a jejich možného normativního charakteru, až po vyvrácení možného vyvození normativního závěru čistě z faktuálních premis.⁵⁸

Celý Searlův protipříklad, vůči Humově tezi, zní:

- 1) Jones pronesl slova „tímto ti slibuji, Smithe, že ti zaplatím pět dolarů“.⁵⁹
- 2) Jones slíbil zaplatit Smithovi pět dolarů.⁶⁰
- 3) Jones se ujal závazku zaplatit Smithovi pět dolarů.⁶¹
- 4) Jones je zavázán zaplatit Smithovi pět dolarů.⁶²

⁵⁸ Pro přehlednost na tomto místě bude znovu uveden celý Searlův argument z kapitoly 3.1

⁵⁹ Jones uttered the words „I hereby promise to pay you, Smith, five dollars.“ Searle (1964) s. 44

⁶⁰ Jones promised to pay Smith five dollars. Searle (1964) s. 44

⁶¹ Jones placed himself under (undertook) an obligation to pay Smith five dollars. Searle (1964) s. 44

⁶² Jones is under an obligation to pay Smith five dollars. Searle (1964) s. 44

5) Jones má zaplatit Smithovi pět dolarů.⁶³

Výrok 1), v Searlově argumentaci, představuje tzv. tvrdý fakt⁶⁴, jedná se tedy o přesně vymezenou činnost určité osoby, nezávislou na okolnostech. Vyvození výroku 2) z výroku 1) se dá považovat za legitimní. Výrok 2) popisuje tutéž situaci, jako výrok 1), ale s tou výjimkou, že z přímé řeči byl vytvořen výrok pronesený třetí osobou, tedy výrok v řeči nepřímé. Toto vyvození bylo umožněno první Searlovou extra premisou 1a),⁶⁵ která vyjadřuje podmínku, že za určitých okolností, pokud někdo pronese slova výroku 1), pak to znamená vyvození výroku 2) z výroku 1).

Další extra premisa, která bude využívána v průběhu celého následujícího vyvození, tedy „za určitých okolností“, je v Searlově argumentaci využita jako podmínka, která stanovuje, že se po celou dobu vyvozování nezmění podmínky, jaké byly stanoveny (a Jonesovi známy), ve chvíli, kdy pronesl slova, která byla považována za slib.

Vyvození výroku 3) z výroku 2) však již nemůže být považováno za naprosto legitimní. Searle pokládá výroky 2) a 3) za tautologické, ale tato tautologie není ve skutečnosti faktická (ve smyslu tvrdého faktu), pokud budeme hovořit o tautologii a považovat výrok 3) za fakt, pak musíme upozornit, že se nejedná o fakt tvrdý, ale o fakt měkký, v tomto případě institucionální. Tím, že Searle považuje tyto výroky za tautologické, svým způsobem klesá jejich věrohodnost. Tím, že se ve své argumentaci opírá o společenské vnímání významu slov, totiž nesplňuje požadavek korektnosti logického vyvozování výroků. I když společnost bezesporu utváří naše vnímání významu slov, která jsou pronášena, nelze jakýkoli dojem z významu slov považovat za fakt.

Pokud bychom však stejně chtěli z výroku 2) odvodit výrok 3) bez využití tautologie, musíme vytvořit jinou extra premisu, která by pravděpodobně mohla znít,

⁶³ Jones ought to pay Smith five dollars. Searle (1964) s. 44

⁶⁴ Viz kapitola 2.1 této práce

⁶⁵ Str. 17 této práce

alespoň v tomto případě, *to, co člověk slíbí, je zavázán dodržet*. Tímto způsobem bychom zajisté vyvodili výrok 3) a v podstatě, s přihlédnutím k Searlově „tautologii“ (výroků 3) a 4), bychom vyvodili i výrok 4).

Je jasné, že se Searle k tomuto kroku neuchýlil, protože na základě znění této moje extra premisy je zřejmé, že je třeba pochybovat o faktuelní jednoznačnosti některých premis. Je však otázkou, zda Searlovo vymezování neměnných okolností, v průběhu vyvozování, tuto jednoznačnost faktuality premis neomezuje stejnou měrou.

Stejný argument můžeme použít i v případě vyvození výroku 4) z výroku 3). Fakt, že pokud někdo přijme závazek, tak je zavázán tento závazek splnit, je opět tvořen institucionálním pojetím tohoto faktu. Navíc bychom i v tomto případě mohli poukázat na normativní charakter sdělení, protože pokud nejsou podle Searla žádné důvody k tomu, myslet si, že by to mohlo být jinak, než říká jeho odvození, jedná se o normativní charakter extra premis, které případné jiné – negativní - varianty odstraňují.

Vyvození závěru 5) se dá napadnout stejným způsobem. Vzhledem k tomu, že Searle po celou dobu argumentuje stejným způsobem, zbavuje tak případné oponenty práce. Pokud je totiž celý důkaz postaven na stejném typu extra premis, je vyvrácení všech kroků jednoznačně méně obtížné, než kdyby jednotlivé kroky důkazu byly podpořeny jinými typy tvrzení. Pokud vyvodíme z výroku 4) závěr 5), jen na základě podmínky, že pokud je někdo k něčemu zavázán, musí to udělat (má to udělat), výrok 4) se nám již nemůže jevit jako faktuelní, protože v sobě nese silný mravní aspekt.⁶⁶

Když se tedy vrátíme ke kapitole 3, kde jsme si stanovovali pravidla, s využitím kterých bude možné dospět k uznání nějakého argumentu, jako vyvracejícího Humovu tezi, musíme předpokládat, že Searlův příklad uvedená pravidla nedodrжуje.

⁶⁶ Což je podle kapitoly 2.1, této práce, také možným znakem normativního výroku.

- 1) Jsou opravdu všechny premisy faktuální? Vzhledem k mravnímu aspektu premis, i bez přihlédnutí k normativnímu charakteru extra premis, není tato podmínka splněna.
- 2) Je závěr opravdu normativní? Ano, tato podmínka je splněna. Pokud budeme závěr posuzovat na základě syntaktické úrovně výroku, pak je určující spona „má být“. Tento závěr je však hodnocen jako normativní i kvůli svému preskriptivnímu vyjádření.
- 3) Jde skutečně o logicky správný úsudek? Domnívám se, že odpověď musí být ne. Nemyslím si, že Searlova formulace a hlavně vyvozování, které bylo předkládáno jako logicky korektní (pod záminkou, že jde o jednoduché implikace) by mělo být považováno za logicky správné. Jak uvedl v druhé části své práce, byl si Searle vědom nejen mravního obsahu svých premis, ale i normativního charakteru podmínek, které byly do procesu vyvození zařazeny jako extra premisy. Z tohoto důvodu nelze přijmout všechny premisy jako faktuální.

John R. Searle je ve svém oboru uznáván a to v rámci lingvistiky a možná i filosofie jazyka. Myslím si však, že bylo bezesporu ukázáno, že jeho argument proti Humově tezi a proti nemožnosti vyvození normativního závěru z faktuálních premis, nemůže být přijat, jako korektní vyvrácení. Searle si nekladl za cíl vyvrátit celou Humovskou doktrínu. Domnívám se, že pouze usiloval o to, ukázat na jedinečném příkladu, že „má být“ lze odvodit z „je“. Způsob, kterým k tomuto problému přistoupil, nepoměrně více jako lingvista, než logik, však nepokládám za vhodný, protože Searlovo logické vyvozování bylo spíše jen obhajobou mluvních aktů.

3.2 Max Black: The Gap Between „Is“ and „Should“⁶⁷

Název Blackova textu můžeme přeložit jako *Propast mezi „je“ a „mělo by“*, v tomto svém textu se věnuje, podobně jako již dříve zmíněný Searle, problému vztahu normativního závěru vyvozeného z faktuálních premis. Svůj text nevěnuje jen zkoumání teze, která je označována jako Humova, ale zabývá se i přístupem Karla Poppera k tomuto problému. Popper, podle Blackova textu, upozorňuje na to, že nejdůležitější poznatky o etice jsou čistě logické a pokud vezmeme v úvahu, že nontautologická etická pravidla, jako jsou etické imperativy, nemohou být odvozena z tvrzení o faktech, pak teprve poté, co přijmeme tuto nemožnost vyvození netautologických pravidel z faktů, bude možné formulovat skutečné problémy filosofie morálky.⁶⁸

Black se ve svém textu snaží dokázat, že závěry, které by říkaly, co by mělo být, mohou vyplývat i pouze z faktuálních premis, že tedy není pravda, že výroky založené pouze na faktech mohou vést k závěrům, které budou čistě faktuální.

Humovu tezi v tomto textu Black označuje jako Humovu gilotinu a jako argument proti Humově tezi mu poslouží, pokud vyvodí soudy, které budou obsahovat spony „mělo by“, „musí být“ či „má být“⁶⁹ z výroků, jež jsou tvořeny sponou „je“ či „není“. Dále směřuje poznámku k Humově textu, který jsem uvedla v kapitole 2, pomocí které zpochybňuje záměr Humových slov, upozornit na nemožnost vyvození normativního závěru z faktuálních premis. Podle Blacka je vysvětlení Humova textu, tak jak je známo pod označením Humova teze, jen záležitostí interpretace. Pro ukázkou uvedeme následující Blackův argument.⁷⁰

⁶⁷ Black (1964)

⁶⁸ Volná interpretace textu Karla Poppera: Perhaps the simplest and most important point about ethics is purely logical. I mean the impossibility to derive nontautological ethical rules- imperatives; principles of policy; aims; or however we may describe them- from statements of facts. Only if this fundamental logical position is realized can we begin to formulate the real problems of moral philosophy, and to appreciate their difficulty. Black (1964) s. 165

⁶⁹ „should“, „must“ či „ought“

⁷⁰ Tato poznámka slouží jen jako upozornění, že Black patří mezi odpůrce Humovy teze, kteří navíc zpochybňují její význam tak, jak ho chápe současná logika a etika.

A je zcela odlišné od B, tehdy a pouze tehdy, když výrok obsahující A nemůže být logicky vyvozen z premis obsahujících A, ale nikoli B.⁷¹

Nyní již přistupme k argumentům, kterými chce Black Humovu tezi vyvrátit.

- 1) Pitvání za živa způsobuje bezdůvodné utrpení zvířat.⁷²
- 2) Nic, co způsobuje bezdůvodné utrpení by nemělo být konáno.⁷³
- 3) Tudíž, pitvání za živa by nemělo být prováděno.⁷⁴

Z této řady výroků, jde podle Blacka vytvořit úsudek, ve kterém by bylo jasně ukázáno, že od „je“ lze postupně a lehce dojít k „má být“, což demonstruje takto:⁷⁵

- A) Pitvání za živa způsobuje bezdůvodné utrpení zvířat.⁷⁶
- B) Tudíž, pokud nic, co způsobuje bezdůvodné utrpení nemá být činěno, pak pitvání za živa nemá být konáno.⁷⁷

Tento svůj argument převádí jako pokud A implikuje B, znamená to, že pokud B nemá být konáno, ani A nemá být konáno.⁷⁸

Ve svém textu dále Black uvádí, že Humova gilotina je v současné době populární hlavně z toho důvodu, že tvrdí, že výroky obsahující sponu „má být“ nemohou vyjadřovat pravdivá tvrzení a tak jsou celkově vylučována z logického

⁷¹ A counts as entirely different form B when and only when a statement containing A cannot be logically derived from premises containing A, but not B. Black (1964) s. 166

⁷² Vivisection causes gratuitous suffering to animals. Black (1964) s. 167

⁷³ Nothing that causes gratuitous suffering ought to be done. Black (1964) s. 167

⁷⁴ Therefore, vivisection ought not to be done. Black (1964) s. 167

⁷⁵ Aby nedošlo ke zmatení v dalším postupu, označím následující výroky A,B, nikoli tedy 1) a 2) jak by to mělo být podle předcházející řady výroků

⁷⁶ Vivisection causes gratuitous suffering to animals. Black (1964) s. 167

⁷⁷ Therefore, if nothing that causes gratuitous suffering ought to be done, vivisection ought not to be done.

⁷⁸ K těmto i následujícím argumentům a vyvozením se budu vyjadřovat až v následující kapitole.

vyvozování. Nejen z tohoto důvodu Black nabízí následující příklad, který by měl, dle jeho názoru, být přijat a tím by byla překonána propast mezi „je“ a „má být“⁷⁹:

- 1) Fischer chce dát mat Botvinnikovi.⁸⁰
- 2) Jeden a jediný způsob, jak dát mat Botvinnikovi, představuje pro Fischera táhnout dámou.⁸¹
- 3) Proto by měl Fischer táhnout dámou.⁸²

Black dále argumentuje tím, že pokud bude přijato, že hra již probíhá, pak výrok 1) a výrok 2) představují čistě faktuelní premisy, zatímco výrok 3) představuje, díky sponě „měl by“ normativní závěr. Důvodem pro přijetí výroku 1) jako faktuelního, je podle Blacka, argument, že v tomto případě je Fischerovo „chtění“ dané v rámci pravidel - dohrát a pokud možno vyhrát hru. Nejedná se tedy o „chtění“ ve smyslu snění či tužby. Toto vymezení je podle Blacka podloženo tím, že výroky nejsou pronášeny v první osobě, ale výroky třetí osoby konstatují stav šachové hry a to za podpory znalosti lidského chování (kdo hraje šachy, chce je většinou i dohrát).

Námitku ohledně závěru, který by mohl být označen za faktuelní a ne normativní, například tak, že by závěr mohl znít „Fischerův nejvhodnější tah je tah dámou“ nebo „Jediný způsob, jak může Fischer zvítězit je táhnout dámou“, Black jednoznačně odmítá s tím, že pokud bude závěr označen za faktuelní, tak jen v důsledku jiné interpretace spony „měl by“. Black chce ukázat, že i když bude závěr přijat jako normativní, bude stále vyvozen z faktuelních premis.

Dále autor převádí tento svůj příklad s šachovou hrou, ne na výpověď třetí a dokonce ani první osoby, ale na výpověď osoby druhé. Tvrdí, že jeho výše

⁷⁹ I když v těchto argumentech Black nepracuje se sponou „ought“, ale se sponou „should“, nehraje to pro něj a pro toto zkoumání žádnou roli.

⁸⁰ Fischer wants to mate Botvinnik. Black (1964) s. 169

⁸¹ The one and only way to mate Botvinnik is for Fischer to move the Queen. Black (1964) s. 169

⁸² Therefore, Fischer should move the Queen. Black (1964) s. 169

zmíněný příklad a to, jak jsou premisy faktuelní a závěr normativní je s promluvou druhé osoby slučitelné, ale ne bez výhrad. Tvrdí, že pokud bude někdo pronášet větu: „Myslím si, že bys měl udělat...“ musí mít k tomu nějaký důvod a pak to již nemusí být výrok faktuelní (vypovídající o nějakém faktu), ale tento výrok může sledovat jakékoli cíle, i když by ani takto vedená promluva neměla být v rozporu s principy šachové hry. Ze závěru, který bude tvořen sponou „mělo by“, v tomto případě „měl bys“, totiž bude vyvozen závěr, který bude vyjádřen jasně imperativem „udělej“.

Zájem autora textu si však vyžádá i Kantovo dělení imperativu na hypotetický a kategorický. Black tvrdí, že je špatné si myslet, že všechny „praktické“ závěry, které mají normativní charakter, vyjadřují hypotetický imperativ. Tvrdí, že by pak všechny premisy a vyvozený závěr zahrnovaly podmíněnost „pokud chceš dosáhnout A, měl bys udělat B“. Black obhajuje užití „měl by“ ve svém argumentu, jako kategorického „měl by“, protože podle něj není tento závěr podmíněn jen tomu, co „chce“ Fischer, tedy porazit Botwinnika, ale i smyslu celé hry, tedy dohrát šachovou partii. Stejně neudržitelný se Blackovi zdá i význam použití spony „měl by“ ve smyslu pouhého mínění o závěru, kde „měl by udělat“ znamená „pokud chceš dosáhnout A, pak udělej B“.

Poslední částí Blackova textu, které se budu nyní věnovat, je vysvětlení udělení rady, jako předvedení činu svobodné vůle. Udělení rady, které je v anglickém jazyce zastoupeno právě diskutovaným „should“, je podle Blacka nutné posuzovat stejně jako např. pronesení slibu. Myslím si, že však tímto neodkazuje na Searlův text, který jsme zkoumali v předchozí části textu. S přirovnáním ke slibu, chce Black spíše upozornit na podmínky, které musí takovéto pronesení rady splňovat. Tím myslí třeba to, že musí být tato rada vyřčena svobodně, uvědomněle atd. Následujícím argumentem se Black snaží ukázat, že toto pronesení rady je jistým projevem vůle a to právě na příkladu s negativním udělením rady, což by mohlo být zastoupeno jako „neměl bys udělat A“.

1) Pokud něco neudělám, uděláš činnost A⁸³

2) Pokud uděláš A, budeš zabit.⁸⁴

⁸³ Unless I do something about it, you will take action A. Black (1964) s. 180

3) Proto tě varuji, nedělej A.⁸⁵

Black uvádí, že v tomto případě, je použito formulace „negativní“ rady, je tedy řečeno, co by nemělo být vykonáno. Na tomto příkladu je více než s „mělo by“ zřejmé, že udělení rady či varování, nemusí být uděleno nutně, i když je pravděpodobně očekáváno, kvůli morální závaznosti rady či varování.

Max Black uzavírá svůj příspěvek tím, že si myslí, že pomohl dokázat neplatnost a neudržitelnost Humovy teze. Toto překonání propasti, mezi „je“ a „mělo by“ snad, podle Blacka, dopomůže k naprostému překonání propasti mezi „je“ a „má být“ tak, jak je to obdivovateli Humovy gilotiny střeženo.

3.2.1 Fischer, Botvinnik a možná i Black

Tak, jako jsem se pokusila objasnit, proč nemůže být Searlův protipříklad brán jako korektní v procesu vyvrácení Humovy teze, přistoupím nyní k rozboru Blackova textu a argumentů, které poskytuje proti přijetí Humovy teze.

Prvním z argumentů byl následující:

- 1) Pitvání za živa způsobuje bezdůvodné utrpení zvířat.⁸⁶
- 2) Nic, co způsobuje bezdůvodné utrpení by nemělo být konáno.⁸⁷
- 3) Tudíž, pitvání za živa by nemělo být prováděno.⁸⁸

Tato řada výroků, která je dle Blackova názoru vyvrácením Humovy teze, protože dokazuje, že z faktuálních premis lze vyvodit normativní závěr, nemůže být jako důkaz přijata, protože již výrok 2) není faktuální, ale normativní. I pokud by tato

⁸⁴ If you take action A, you will be killed. Black (1964) s. 180

⁸⁵ Therefore, I warn you not to take action A. Black (1964) s. 180

⁸⁶ Vivisection causes gratuitous suffering to animals. Black (1964) s. 167

⁸⁷ Nothing that causes gratuitous suffering ought to be done. Black (1964) s. 167

⁸⁸ Therefore, vivisection ought not to be done. Black (1964) s. 167

řada výroků měla pouze posloužit k následujícímu zkrácenému argumentu, tak nemůže být uznán tento argument jako korektní:

A) Pitvání za živa způsobuje bezdůvodné utrpení zvířat.⁸⁹

B) Tudíž, pokud nic, co způsobuje bezdůvodné utrpení nemá být činěno, pak pitvání za živa nemá být konáno.⁹⁰

Přesto, že Black převádí tyto dva výroky do formy:

pokud A implikuje B, znamená to, že pokud B nemá být konáno, ani A nemá být konáno.

Neznamená to však, že bude výrok přijat. Je zřejmé, že první část závěru tvoří jen extra premisu, která stejně jako výrok 2), předchozího úsudku, není faktuální, ale normativní. Kromě toho z výroku A nevyplývá závěr B, i když máme (intuitivně) dojem, že se nemá způsobovat bezdůvodné utrpení zvířatům, není to v premise A vyjádřeno.

Více, než předchozí příklad, však bývá diskutován Blackův následující argument:

1) Fischer chce dát mat Botvinnikovi.⁹¹

2) Jeden a jediný způsob, jak dát mat Botvinnikovi, představuje pro Fischera táhnout dámou.⁹²

3) Proto by měl Fischer táhnout dámou.⁹³

Black chápe tento svůj argument, jako logické vyvození normativního závěru z faktuálních premis. Pokud si položíme otázku, *proč má Fischer táhnout dámou*

⁸⁹ Vivisection causes gratuitous suffering to animals. Black (1964) s. 167

⁹⁰ Therefore, if nothing that causes gratuitous suffering ought to be done, vivisection ought not to be done.

⁹¹ Fischer wants to mate Botvinnik. Black (1964) s. 169

⁹² The one and only way to mate Botvinnik is for Fischer to move the Queen. Black (1964) s. 169

⁹³ Therefore, Fischer should move the Queen. Black (1964) s. 169

a odpovědí bude, *aby dal Botvinnikovi mat*, dospějeme k závěru, že pokud je tato odpověď na výše zmíněnou otázku považována za vyčerpávající, závěr daného úsudku je třeba chápat jako technickou direktivu, která vyjadřuje, jakým způsobem lze dosáhnout určitého cíle. I přes preskriptivní formu vyjádření jsou touto technickou direktivou však jen specifickým způsobem popsány jisté kauzální souvislosti a z toho důvodu jsou technické direktivy považovány za faktuální výroky⁹⁴. A proto je možné tento závěr chápat ne jako normativní, ale jako faktuální.

Pokud však budeme chápat tento Blackův argument tak, že Fischer chce dát Botvinnikovi mat, vstupuje tím do procesu hry i Fischerova vůle a toto vyvození je tedy něčím, co představuje Fischerovu představu o tom, co by se mělo stát a tudíž dává tato představa závěru preskriptivní charakter. Pokud však budeme chápat závěr jako normativní, můžeme vyloučit z tohoto důkazu premisu 2), která je, jak už bylo zmíněno, brána jen jako technická direktiva. V důsledku tohoto vypuštění výroku 2) však není možné z výroku 1) vyvodit závěr 3).

Tento argument založený na vnímání závěru jako technické direktivy však nemusí být všeobecně přijat. Pravidla šachové hry totiž můžeme vnímat čistě jako normativní pravidla. V takovém případě však nebude normativní jen závěr daného úsudku, ale i premisa 2), protože tato premisa jasně říká, že jediným možným způsobem, jak dosáhnout cíle, je táhnout dámou. Proto, pokud jsou pravidla šachové hry čistě normativní, jedná se v tomto případě o vyvození normativního závěru z premis, kde alespoň jedna je také normativní.

Blackův argument je tedy možné napadnout třemi způsoby, které však vzájemně mezi sebou nemusí být respektovány. Pokud budeme vnímat výrok 2) a závěr 3) jako technické direktivy, nemůžeme závěr považovat za preskriptivní, či normativní. Pokud však budeme chtít závěr vnímat jako preskriptivní, nelze ho vyvodit pouze z výroku 1). Do třetice, pokud jsou pravidla šachové hry normativní, pak i premisa 2) je vnímána jako normativní výrok.

⁹⁴ Povědomí o tomto výroku jako o technické direktivě převzato z Kolář, Svoboda (1997) s. 169

Jako poslední poznámku k Blackově textu využiji jeho kritiky chápání závěru 3) jako hypotetického imperativu.⁹⁵ Black uvádí, že chápat závěr 3) jen jako důsledek výroku 2) s interpretací „*pokud chceš dosáhnout A a jediným možným způsobem je udělat B, pak bys měl udělat B*“, není správné. Pokud si však zrekapitulujeme celý jeho argument, není jiná možnost, než závěr chápat jako hypotetický imperativ, protože toto „měl bys“ je jasně podmíněno cílům hry. I když Black, ve prospěch pochopení závěru jako kategorického imperativu, rozlišuje mezi záměry Fischerovými a záměry celé hry. Nehraje toto odlišení cílů, dle mého názoru, žádnou roli v tom, zda nazveme závěr kategorickým či hypotetickým imperativem. Překvapivé je však již to, proč se Black o tento statut kategorického imperativu v případě závěru 3) tak zasazuje.

Závěrem tedy shrneme zkoumání těchto Blackových argumentů, dle pravidel, která byla uvedena v kapitole 2 tohoto textu.

Pro Blackův argument s pitváním zvířat:

- 1) Jsou všechny premisy opravdu faktuelní? Ne, premisa 2) není chápána jako faktuelní a to díky mravnímu obsahu vyjádření.
- 2) Je závěr opravdu normativní? Ano, je a to nejen díky užití spony „nemělo by“, ale také díky mravnímu obsahu tvrzení.
- 3) Jde skutečně o logicky správný úsudek? V nezkrácené podobě řady výroků 1-3 nemůžeme tento argument přijmout jako správné vyvození normativního závěru z faktuelních premis, protože všechny premisy nejsou faktuelní. V případě zkrácené verze, tedy výroku A a B, se nejedná o korektní vyvození B z A.

Pro Blackův argument šachové hry:

- 1) Jsou všechny premisy opravdu faktuelní?

⁹⁵ Dle Kantova členění

Pokud je premisa 2) chápána jako technická direktiva, pak ano.
V případě, že vnímáme pravidla šachové hry jako pravidla čistě normativní, pak je i premisa 2) považována za normativní.

2) Je závěr opravdu normativní?

V případě, že je závěr považován za technickou direktivu, pak tento závěr není normativní.

Pokud však nepřijmeme teorii o technických direktivách a uplatnění této teorie na výše zmíněný úsudek, pak je závěr normativní.

3) Jde skutečně o logicky správný úsudek?

Pokud budeme vnímat tento argument jako vyvození technické direktivy z faktuálních premis, pak můžeme tento úsudek považovat za správný.

Pokud však budeme vnímat tento argument mimo rámec šachové hry, kde by do úsudku vstupovala Fischerova vůle a závěr by tak nabyl normativního charakteru, byla by vypuštěna premisa 2) jako technická direktiva a tak by nemohlo dojít k správnému logickému odvození závěru.

V případě, že toto odvození budeme vnímat v rámci pravidel šachové hry, pak se jedná o vyvození normativního závěru z premis, kde premisa 2) je také normativní.

Závěrem tak můžeme shrnout text Maxe Blacka tím, že Blackova argumentace nemůže být, jako vyvrácení Humovy teze, přijata.

4. Závěr

Podrobným rozebráním argumentů Johna R. Searla a Maxe Blacka bylo ukázáno, že argumenty těchto dvou zmíněných oponentů Humovy teze nemohou vést k vyvrácení této teze, alespoň ne v celé její šíři a se všemi relevantními filosofickými důsledky, které tato teze poskytuje.

Tato práce však neposloužila jen k vyvrácení teorií Johna R. Searla a Maxe Blacka, ale také upozornila na široké spektrum otázek, které může Humova teze vyvolávat.

Konfrontace teorií Searla, Blacka a dalších s Humovou tezí, dle mého názoru, přispívá k formulování nových filosoficky relevantních problémů a umožňuje tak mladé filosofické disciplíně, metaetice, aby byla i v českém prostředí zkoumána a hojně při filosofické argumentaci využívána.

Vedoucí práce: prof. Jan Štěpán

Název práce:

HUMOVA TEZE V KONFRONTACI S TEORIÍ MAXE BLACKA
A J. R. SEARLA

Anotace:

V této bakalářské práci je představena Humova teze, jako téma, ve kterém se propojují zájmy zkoumání logiky, etiky, ale i filosofie jazyka.

Tato práce se však věnuje i problematickým oblastem etiky a metaetiky, které jsou v souvislosti s tímto tématem v současnosti diskutovány.

V neposlední řadě tato práce nabízí podrobný rozbor argumentů dvou významných odpůrců Humovy teze a to Maxe Blacka a Johna R. Searla.

Klíčová slova:

Fakt, norma, faktuální, normativní, logické vyvozování, David Hume, Max Black, John R. Searle, logika, etika, metaetika.

Počet znaků: 65 374

Počet příloh: 0

Počet titulů použité literatury: 9

Name of the work:

HUME'S GAP IN THE CONFRONTATION WITH THE THEORIES OF
M. BLACK AND J. R. SEARLE

Annotation:

This bachelor work presents Hume's thesis as a topic in which interests in research into logic, ethics, but also philosophy of language are interconnected.

However, the work also deals with the problematic areas of ethics and metaethics, which are currently under discussion in context of this topic.

Last but not least, this work offers a detailed analysis of arguments of two significant opponents to the Hume's thesis, namely of Max Black and John R. Searle.

Keywords:

Fact, norm, factual, normative, logical education, David Hume, Max Black, John R. Searle, logic, ethics, metaethics.

Citovaná literatura:

- Black, Max (1964): The Gap Between „Is“ and „Should“. *Philosophical Review*, Vol. 73, No. 2
- Hume, David (1899): *Zkoumání o zásadách mravnosti*. Nakladatelství Jana Laichtera, Praha.
- Hume, David (1969): *A Treatise of Human Nature, Book III: Of Morals*. Penguin Books, London.
- Kolář, Petr, Svoboda, Vladimír (1997): *Logika a etika*. Filosofia, Praha.
- Searle, John R. (1964): How to Derive „Ought“ From „Is“. *Philosophical Review*, Vol. 73, No. 1
- Thomson, James, Thomson, Judith (1964): How not to Derive „Ought“ from „Is“. *Philosophical Review*, Vol. 73, No. 4

Použitá literatura:

- Black, Max (1964): The Gap Between „Is“ and „Should“. *Philosophical Review*, Vol. 73, No. 2
- Brink, David O. (1989): *Morals realism and the foundations of ethics*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Hume, David (1899): *Zkoumání o zásadách mravnosti*. Nakladatelství Jana Laichtera, Praha.
- Hume, David (1969): *A Treatise of Human Nature, Book III: Of Morals*. Penguin Books, London.
- Kolář, Petr, Svoboda, Vladimír (1997): *Logika a etika*. Filosofia, Praha.
- Searle, John R. (1964): How to Derive „Ought“ From „Is“. *Philosophical Review*, Vol. 73, No. 1
- Snare, Francis (1991): *Morals, Motivation and Convention*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Snare, Francis (1992): *The nature of Moral Thinking*. Routledge, London.
- Thomson, James, Thomson, Judith (1964): How not to Derive „Ought“ from „Is“. *Philosophical Review*, Vol. 73, No. 4